

Vámosi Nagy István A KISSVÁBHEGYI WALDORF-ISKOLA 1926-33

/második rész/

Az alapközetétel alkalmából írta Steffen a következő költeményt:
GRUNDSTEINLEGUNGSSPRUCH⁸
für die Schule Rudolf Steiners in Budapest

Wir stehen da, die Stätte zu errichten,
die gottgewollten Erdenzielen dienen soll.
Voll Dankbarkeit
betreten wir den guten Grund der Erde.
Mutvoll herzlich bewegt
atmen wir die waltenden, heilenden Kräfte
der Luft.

Treu des Geistes wahren Wegen
schauen wir im All das Licht der Welt.
Das Bild der Menschheit, das der Himmel
uns vertraute,
sei jetzt der Erde eingesenkt
als Keim,
der wachsen, blühen, Früchte tragen soll
in Kinderseelen.

Wir Lehrende, die in Liebe Schüler erziehen,
sic heilen, wenn sie krank,
sic stützen, wenn sie schwach,

auf dass alle wahre, schöne, gute Menschen
werden, wir wollen selbst uns
immerdar erneuern.

Wir tun es, wenn wir selbst zum Haus
des Wortes werden,
nur dann errichten wir auf rechte Weise
diese Stätte.

Ja, so sei es!

Áttérek a tanárookra és nevelőkre. Édesanyámmal közösen csaknem hiánytalan jegyzéket készítettünk azokról, akik a hét év során pedagógiai tevékenységet fejtettek ki az iskolában. (Az már nem derül ki a névsorból, hogy ki mikor érkezett és mikor távozott. Erre nem emlékezünk pontosan.)

Klassenlehrer-ek:

Werner Lamartine,
Dr. Brestovsky Károly
Hanna Steiner
Erika Mayer
Minna Schuster
Binét Klára
Hock Erzsébet
Hadnagy Sári
Potondy János
Homola Adél

Nevelők:

Hildegard Obstner
Willy Schulz (tanított is)
Eugen Hühne
Edith Schieb (kézímunkát is tanított.)
Káthe Eisenmenger
Else Hummel
Marianne Kollendorfer
Maria Waldbauer
Lissy Lederer

Hittanárórnó:

Andor Lenke

Euritmia tanárok:

Gretel Poch
Hans Relpert (más tárgyakat is tanítottak.)

Zongoratanárok:

Papp-Kovács Elvira

Igazgatók:

Kencssey Jozsef
Jankovich György és felesége
A harmadik maradjon névtelen.

A felsorolt pedagógusok közül csak azoknál időzőm, akik huzamosabb időt töltöttek a Kissvábhegyen. Ahogy a névsorból is kiderül: többségükben német ajkú antropozófusok. Mielőtt Pestre érkeztek, már tanulmányozták a Waldorf-pedagógiát. Mindnyajuk közül kiemelkedett a többször említett Werner Lamartine. Édesanyám mellett őt tekintették szülők és gyerekek egyaránt az egész intézmény lelkének. Kivételes képességekkel és nevelői varázsszóval rendelkezett. 26 éves volt, kellemes megjelenésű, vidám, barátságos, áldozatkész; (kadetiskolába járt), aki pontosan futott, ugrott, sziklát mászott, úszott, cvezett, kézilabdázott, teniszezett. Franciaországból menekült hugenotta családból származott és csaknem anyanyelvi szinten beszélt franciául. (Angol tudása még külön fokozta az iránta táplált megbecsülést.) És mindennek a tetejébe ezermester-féle is volt, aki éppen úgy értett sebek bekötéséhez, mint ahogy tudta, mit kell tenni rövidzárlat esetén... Szellemi arcélet az jellemezte, hogy sokrétű művészi képességeit csak a gyermeknevelésre összpontosította. Ambár fuvolázott, hegedült, szavalt, szép, érces esengős bariton hangon énekelt, dús színtantáziával rajzolt és festett, meg se fordult a fejében, hogy művészi adottságával a nyilvánosság elé lépjen. Minden tudását az órákba ömlesztette. Ott aztán, ha kellett, szavalt, rajzolt, énekelt, és amiért mi, gyermekek nemcsak szeretjük, hanem valósággal bálványoztuk: lebilincselő módon tudott mesélni.

Egyszer Grimm, Hauff vagy Andersen meséit; máskor mondákat, legendákat, bibliai történeteket. Részletesen elmesélte a Nibelung-ének szertézagzó eseményeit, a Waltari-ídedet; tüzetesen megismertetett bennünket a germán mitológiával (a göröggel hézagossabban), röviden: még akadózva olvastunk, gyenge lábón álltak clemi tudományos ismereteink, de az ún. művelt felnőtteknél már többet tudtunk Odinnól, Waihalláról, Thorról, Frearól, Stegfriedről, Brünnhildéről, Guntherről, Hagenről... a Grál-legendá kapcsán: Parsifalról, Amfortasról, Kundryről, Lohengrinről, Telramundról... De fennkölt történeteket hallgattunk Asszisi Szent Ferencről, Szent Kristófról, a Wartburg várában élt Árpádházi Szent Erzsébet-

ről... a keresztes hadjáratokról, Krisztus sírjáról. Karácsonykor és husvétkor az ünnephez méltó elbeszélés adta meg az órák áhitatát. Lamartine árasztotta belénk az örökbecsű szellemi értékeket.

Fel-alá járt a teremben, és amit szóban mesélt, rajzokkal illusztrálta. Sok értékes tulajdonsága mellett jó színészi adottságokkal is rendelkezett. Feszültséget, drámai tetőpontokat, lírai rezzenéseket támasztott és közben színes krétákkal képeket rögtönzött a táblán, hogy az eseményeket vizuálisan is megelcsenítse. Törpék, óriások, sellők támadtak életre szemünk láttán. Ha Siegfriedről mesélt, gyönyörű erdőt rajzolt, s benne a sárkányt és barlangját... Ha Trisztán és Izolda szomorú történetét beszélte el, tenger jelent meg a táblán és hajó ringott a vizen... Parsifal vándorlásai kapcsán fenséges Grálpalota tárult elénk... de éppen így lerajzolta Lohengrint, a hatálylovagot, amint sajkáján Brabant városa felé közeledik, hogy az igaztalanul vádolt Elzáért megvívjon...

Ezekre a mesékre legtöbbször szombat délelőtt került sor. Lamartine három művészet ágát egyesített bennünk: irodalmat, színjátszást, képzőművészetet és több gondolata szemléletünk pillérévé vált. Ő pedig minden porcikájában az idősebb Waldorf-iskolai tanárt reprezentálta.

Az írás-olvasás tortúráját művészi oldalról könnyítette meg. A betűket különböző történetek kapcsán véste emlékeztünkben. Ma, több mint hatvan év után is tisztán látom a táblán tündöklő H-betűt. Különös történet fordított körjeje, amelyet tanárunk szokásához híven lerajzolt. Szücsrepet benne Himmel (ég), Hölle (pokol) Hütte (kunyhó), Hiirt (pásztor), Himmelstör (mennyei kapu)... Így támadt életre bennünk a H-betű: meséből és rajzból. Jóval később, amikor már a német helyesírással bajlódunk, megkérdeztük Lamartine-t: miért írnak a németben annyi szót nagybetűvel? Lamartine nem a szokványos magyarázatot adta, hogy a németben a főneveket nagybetűkkel írják, mert ilyen válasz a 8-9-10 éves gyermek számára homályos absztrakció, hanem azt mondta: németül mindent nagybetűvel kell írni, amit Isten és az ember teremtett. Ebből világosan megértettük, hogy az Eget, Földet, Napot éppen úgy nagybetűvel írjuk mint Ásót, Kapát, Labdát és Biciklit, mert előbbieket Isten, utóbbiakat az ember alkotta. Ezzel a magyarázattal beértük, amíg nem tanultuk meg pontosan, mit jelent főnév, melléknév, ige, jelző.

A német nyelv valósággal ragadt a gyermekekre. Különösen az internátusi lakókra. Megtörtént esetet mondok el. A 9 éves Sándor egy árva szót sem tudott németül, amikor a Kissvábhegyre került. De alig két hét után már főlem hallatára az a panaszos mondat pattant ki a száján:

"Fräulein Waldbauer, der Gyuri hat mich so meggelökni, dass ich bin gegurult bis zum diofa." A meggelökni"-ben és a "gegurult"-ban már benne rejlik a német mondatszerkezet. Három hét leforgása után Sándor azt is tudta, hogy a díófát Nussbaumnak mondják; néhány hónap múlva pedig már folyékonyan beszélt németül.

A legtöbb szülő hamarosan megbizonyosodott róla: A Kíssvábhegyen olyasmint tanítanak, amit az ország egyetlen iskolájában sem; de ezzel a fellismeréssel párhuzamosan arra is ráébredt, hogy amit viszont mindenütt megkövetelnek, a Kíssvábhegyi Waldorf-iskolában háttérbe szorult.

Werner Lamartine érkezett első német Waldorf-tanárként a Kíssvábhegyre - mint említettem - 1926 szeptemberében, és őt követték a többi kollégák és kolleginák: a stuttgarti származású Margarethe Poch, az euritmia tanárnő. Alig múlt húsz éves. Bájos külsejével és megnyerő modorával egy villanás alatt megbabonázta a szülőket, s rokonszenves lényén keresztül még azok a racionális fiúk is helyel-közéssel megkedvelték az euritmia, akik egyébként sok borsot törtek a tanárok és nevelők orra alá. Iskolai ünnepeken mint előadóművész is fellépett: Magyarországon elsőként! Szülők és növendékek tehát az ő magán színvonalú interpretációjában ismerkedtek meg az euritmival. - Dr. Brestovsky Károly azért jelentett áldást az iskolának, mert mint német ajkú erdélyi szász magyarul is tudott, sőt bizonyos szinten angolul és franciául is beszélt. - Willy Schulz művészi képességet - akár Lamartine-ét - több irányba ágaztatók. Festett, rajzolt faragott, kellemes hangon énekelt német dalokat és önmagát kísérte zongorán, perze amatőr szinten. Népszerűségét fokozta, hogy a gyermek kítörő öröme egy lájta bábszínházat létesített, amit Schattentheaternek nevezett. (Mi jobb magyar elnevezés híján árnyékszínháznak neveztük és a német tanárok nem értették, hogy miért kuncogunk közben.) Schulz maga mozgatta a papirosból kivágott bábuikat és meglepően erővel beszélt helyettük. Sok értékes előadása közül Ali baba és a negyven rabló harsogó sikert aratott.

A magyar tanárokkal és tanárokkal azért nem alakult ki szorosabb kapcsolat, mert a városból jártak fel a hegyre és csak az órákon találkoztunk. Hálával gondolok Hadnagy Sürira, Andor Lenkére, Binét Klárára, akitől később magánórákat is vettem és kapcsolatunk élete végéig tartott. - Halványan rajzolódni ki emlékezetemben Hock Erzsébet és Homola Adéj arcvonásai. Annál jobban emlékszem Potondy Jánosra és ma is gyötör a lelkiismeretfurdalás, mert akkoriban támadt az a zokszóm, hogy embereket elneveztek és ezt a rokonszenves, buzgó fiatal tanárt nevének különös csengése miatt "Hoppop"-ra kereszteltem. A gyűnyrel fényes sikert aratott, a fél iskola átvette, hiába tiltották.

A zongoratanítást végig a hét éven át Papp-Kovács Elvira látta el. Szokatlan alacsony termete egyszemben megkönyöndést, váltott ki, másokat nevetésre ingerelt. Mégis mindenki szerette, mert sugárzott belőle a szívósság. Ő maga nem volt virtuóz zongorista, de kifőzőn értett

A kíssvábhegyi Nagy-villa, az első Waldorf-iskola otthona

ahhoz, hogy a növendékekkel megszerettesse a muzsikát. (Engem az iskola bezárása után még három évig tanított és kapcsolatunk - éppen úgy mint Binét Klárával - haláláig tartott.)

A bennlakó német nevelők közül Frl. Schiebra és Frl. Kollondorfra alig emlékszem. Csak azt tudom, hogy az utóbbit kíssé hebe-hurgya természeté miatt "Kolondor-bolondor"-nak neveztem, de minthogy nem beszélt magyarul, szerencsére sohasem tudta meg. - Frl. Eisenmengernek már akkor féhéren csillogott a haja; szép csengő hangon hegedült és szelíd egyéniségéből áradt a gondoskodás. Ő vezette az óvodát, amely az iskola keletkezéséig működött. (A fennmaradt fényképeket is ő készítette.)

A fiúk nevelőnőjét Maria Waldbauernek hívták. Amilyen alacsonyra nőtt, annyi energia feszült benne. Tökéletes rendet és fegyelmet tartott. Szasszemével nyomban észrevette, ha valaki el akarta blycelni a fogmosást vagy bármilyen turpisságot követett el. Ámbár igaz-vegrig gyakorlati lélek lakott benne, mégis gondoskodott róla, hogy ne csak fizikai rend és tisztaság uralkodjék, hanem szellemi élet is lüktessen a hálóteremben. A hosszú téli esteken szép mesékkel gazdagította képzeletünket. Tőle hallottam először Hauff a Levágott kéz c. háborzongató elbeszélését, ám a torokszorító epizódokat a gyermekek számára megszelídítette.

Waldbauer hagyta el utolsóként 1933 nyarán a Kíssvábhegyi iskolát és internátust. Nem tudom, hogy utána hová sodorta az élet, de az biztos, hogy valamikor Salzburgba került, majd a háború után egy bajbajutott férfin ügy segített, hogy névházasságot kötött vele. Miután kihúzták a csávából, elvált tőle és azóta Maria Rieger néven él az ünnepi játékok városában. Oszlopos tagja az ottani antropozófia társaságnak, s napjait olvasással és jótékony cselekedetekkel tölti. 1965 édesanyámmal együtt többször találkoztunk vele Salzburgban. Nem lakott messze tőlünk, s reggelenként becsengetett hozzánk, hogy a lakortásban, bevásárlásban vagy bármilyen más gyakorlati dologban segítségünkre legyen. Tízóvászakor édesanyám ránczitt és annyit mondott: "Ich weiss, liebe Frau Rieger, das sie jetzt auf karitative Wege gehn." (Tudom, kedves Riegerné, hogy maga most jótékony utakra készül.) Válaszul huncut mosoly csil-

lant meg az arcán, aztán elindult, hogy felkeresse azokat az ismerőseit, akik valamilyen segítségre szorultak. Hosszú évek óta nem láttam őt, de mind a mai napig levelezünk. Most, amikor e sorokat írom, 90 éves.

Az iskola és internátus igazgatói teendőivel édesanyám szükségképpen magyart bízott meg, mert csak ő tudott érdemben tárgyalni szülőkkal és hatóságokkal. Fellámló képekben jelenik meg előttem Kenessey Jozsefné és Jankovich Gyuri bácsi alakja. [A Kíssvábhegyen működő pedagógusok között akadnak olyanok is, akikre nem szívesen gondolok vissza, mert aeskarkodásaikkal békétlenséget szítottak. Róluk nem szólok.]

Hogyan alakult az internátus lakók egy napja?

Fél 7-kor megszólalt a gong. Ébresztő. Mosdás, öltözködés, reggeli. 8 órára mentünk át a másik épületbe, az internátusból az iskolába. Hozzávetőleg tíz perc alatt tettük meg az utat. A kert másik végébe kellett lépcsőn felmennünk, aztán keresztülvágtunk a kis fenyvesen és beléptünk a kijelölt tanterembe. [A tanár megérkezéseig - mi tagadás - nagy ricsajt csaptunk.] 8-10-ig, esetleg 11-ig tartott az epochának megfelelő tárgy. A további órák ésszerűen összeállított sorrendben következtek: egyik napon pl. hittan, euritmia, angol; máskor kézmunka (ami a gyakorlatban kötést vagy horgolást jelentett), francia, torna, furulyaóra, karének... Az epochák váltakozása miatt az órend is szükségképpen módosult.

1 órákor ért véget a tanítás. Lefele ment szinte repültünk, száguldottunk, gyakran versenyben... majd kézmosás, ebéd... étkezés előtt rövid imádság... A házi feladatot szép időben sokan - magamat beleszámítva - csak hányaveti módon, úgy tessék-lássék végeztük, mert várt bennünket a gyönyörű kert. A fiúk többsége a labdajátékok különböző változataiban lelte örömeit. A futballt édesanyám azzal az indoklással tiltotta meg, hogy durva és erőszakos indulatokat ébreszt a gyermeklelkében és ráadásul balesetveszélyes. (Zugban azért néha fociztunk.) A lányok az ugróiskolát kedvelték; napirenden szerepeltek a bujóciska különböző variánsai: ípi-apacs, rabló-pandur... ezeket pompás lehetőséget nyújtott a 3 és fél holdas kert, fákkal, bokrokkal, lugasokkal. Nyáron sokat lubickoltunk a medence vizében; té-

Ebben a Pesthi d. gkúti épületben folytatja munkáját a solymári Waldorf-iskola /Benda Iván felvétele/

len felöntötték a kert egy részét és lelkesen korcsolyáztunk. A környező rétek a szánkózásra is remek lehetőséget adtak, amí akkoriban mindenki rödlizásnak nevezett.

A kertben folyó játék természetesen felügyelet mellett történt és az illetékes tanárok vagy nevelők gondoskodtak róla, hogy a szertelen viháncolást időről időre komoly kertészkedés váltsa fel, ásás, kapálás, öntözés, ültetés. 7 óra előtt néhány perccel vacsorához szólított a gong, utána szabad foglalkozás következett: mindenki azt csinálta, amire kedve szottyant. 9-kor takarodót jelzett a gong. A nevelő ellenőrizte, hogy mindenki tetőtől talpig megmosakodjék. Aztán ágyba bújtunk és közös ima zárta le a napot:

*Tetőtől talpig Isten képe vagyok,
szíveimtől kezemig Isten lelkét érzem,
ha egyet lépek, Isten akarata él bennem,
és ugyanígy él apámban, anyámban,
fáiban és virágban, állatban és kőben.
Sohasem érhet félelem, ha Isten szelleme
tőlt el,
ha Isten lelkében élek, ha Isten akaratában
járom utamat.*

(Rudolf Steiner)

Távol essék tőlem a szándék, hogy mindent a napos oldaláról mutassak be és elhallgassam a nehézségeket. Nem volna becsületes. Alapvető problémák adódtak abból: hogyan lehet összegyeztetni a gyermekek viszonylagos szabadságát a fegyelemmel? Individuális nevelésüket bizonyos kollektív követelményekkel? Amennyire idegenkednek a Waldorf-pedagógusok a valg fegyelemtől, annyira tisztában vannak a fegyelmeztetlenséggel járó hátrányokkal. A tanárnak a kettő között kell egyensúlyoznia. S ha valamilyen irányba kileng, kárt okoz. Ehhez újabb nehézségek kapcsolódnak. A gyermekeknek még csak bimbó az értelmük, de máris különböznek egymástól. S amit Péterről el kell várni, nem lehet betű szerint Páltól is megkövetelni. A Waldorf-tanárnak tehát az a kötelessége, hogy minden gyermeket egy bizonyos határig egyéniségként neveljen. Kifürkészeze egyéniségeit, egyéni érdeklődési körét és ennek az ismeretében irányítsa fejlődését. Amíg az átlagos középiskolai tanár éppen ellenkező módon jár el: zsáknak tekintti a tanuló értelmét, amibe az előírt anyagot

sebbel-lobbal be kell gyömöszölni - a Waldorf-pedagógus egyéni mérlegelés alapján szabja meg a tudnivaló mennyiségét.

Ennek az elvnek a megvalósítása minden Waldorf-iskolában súlyos gondokkal jár, ám a Kíssvábhegyen, a sajátos körülmények folytán, még újabb nehézségekbe ütközött. S ha az egyik probléma megoldást nyert, tőstént, másik támadt, mint a mesebeli sárkány esetében, amelynek hiába vágják le az egyik fejét, nyomban kettő nő helyette. Hogy megközelítő fogalmat adjak, mennyi akadályal kellett édesanyámnak viaskodnia, felsorolok néhány példát:

Lamartine az osztályát első évtől kezdve több örökbecsű német versre tanította meg Goethétől és Schillertől Novallson át Christian Morgensternig és Albert Stefenig. De magyar verset alig ismertünk. Édesanyám felmérte ezt a képtelen helyzetet, összehívta a tanári kart, feltárta idevágó aggodalmait és közösen tanakodtak valamilyen megoldáson. Am ugyanez volt a probléma a közös ének területén. Tudtuk fél tucat német éneket, de egyetlen magyar népdalt sem. Közben újabb és újabb gondok ütötték fel a fejüket. Azáltal, hogy a számtant német nyelven tanultuk, már 8-9 éves korunkban tudtuk, mit jelent addieren, substrachieren, multiplizieren, dividieren, de kerestük a megfelelő magyar kifejezéseket. Ezt a hiányt sürgősen pótolni kellett, hiszen a szülő elvárta, hogy gyermeke magyarul is tudja a négy alapművelet nevét. Közben az iskola vezetősege óvakodott attól, hogy túlterhelje növendékeit. Rudolf Steiner szerint a gyermeki intellektus megerősítéséből későbbi korban különböző betegségek származhatnak. De a másik véglétebe se szabad átcsapni. A tanár nem engedheti meg, hogy a gyermek gondolkodása elcsenevészesejék. Amilyen bűn az értelmi túlterhelés, olyan véték a tanuló ébredő képességeit parlagon hagyni. De hogyan lehet ezt a két követelményt a kétyvelvű iskolában megvalósítani? Ne gondoljuk, hogy csak a német és a magyar nyelv ütközött egymással a Kíssvábhegyi Iskolában és Internátusban, hanem a két nép eltérő szokásai is viszályokat robbantottak ki. Ma már neveséges, de az 1920-as években még viharokat kavart, hogy a szülők és hozzátartozók osztrák-magyar szokás szerint "lefráuletczték" az erre érzékeny német nevelőnőket. A személyzetnek pedig a nehéz idegen nevek kiejtésével gyűlt meg a baja.

Summázva: a legkülönbözőbb alakban felbukkanó nehézségek újra és újra abból a körülményből adódtak, hogy az iskola semmilyen hagyományra sem építhetett. Nem másolhatta le szolgai módon a német Waldorf-iskolát, de íthoni elődökhöz sem igazodhatott. Végző soron az egész oktatási módszer az állandó kísérletezés állapotában forrongott. Mindent saját iniciatívából kellett megoldani. Ambár a képzelődés tanároktól olykor szporkáztak az ötletek, a gyakorlati megvalósulás néha mégis akadozott. Ennek ellenére édesanyám hét éven át minden nehézséget előbb-utóbb át tudott hidalni, amíg úgy érezte, hogy vállalkozása a "Maga-sabb Világok" oltalma alatt áll. De Hitler hatalomátvételétől kezdve megingott ebben a hitében. 1933 januárjától kezdve fél éven át egyik csapás a másik után érte az iskolát és azt végül be kellett zárni.

A tragédiák láncolata azzal indult, hogy 1933 januárjában édesanyámat a Tátrában súlyos baleset érte. Kristóffal, két és fél éves öcsémnel sétált a kellemes délelőtti napsütésben. Egyik kezével gyermekét vezette, a másikat az akkori szokásnak megfelelően muffjába bújtatta. Hirtelen megcsúszott és egész testsúlyával a homlokára zuhant. Agyrázkódást szenvedett és hónapokon át nem hagyhatta el az ágyat. Szerencsére édesanyja, nagymamánk, nemcsak gondosan ápolta, hanem a háztartás irányítását is átvette tőle és ellátta az unokákat. (1932 nyaráról kezdve ugyanis kilene hónapot Alsólátrafüreden töltöttünk egy bérelt családi házban.) Édesanyám szellemi képességei nem károsodtak az agyrázkódás következtében, csak az marad vissza a betegségéből, hogy rendkívül érzékenyen reagált minden lármára. Alig, hogy ágyunk esett, fordult a világ: a baleset január 29-én történt, a náci hatalomátvétel pedig január 31-én. Az elkövetkező hónapokban a német állampolgároktól megvonták a munkarendélyt, hogy ezzel is kényszerítsék őket: térjenek vissza az anyaországba, a "harmadik birodalomba."

Ezt a nehézséget még át lehetett volna hidalni. Ha édesanyám egészséges és személyesen tud tárgyalni az illetékes szervekkel, bizonyára kijárhatta volna, hogy egyik-másik esetben tegyenek kivételt, tanúsítsanak türelmet... Csak hogy ő még nem épült fel. A betegség ágyhoz láncolta. S közben egy újabb csapás érlelődött. Májusban pattant ki a málg érthetetlen sikkasztási ügy. Egy alkalmazottról volt szó. Mitután írásban elismerte a bűncselekményt és kötelezte magát, hogy a kárt részletfizetéssel megtéríti, édesanyám természetesen nem tett feljelentést ellene. Valóban őszinte megbánást mutatott és az elikkasztott összeget hirtelen bekövetkezett haláláig rendszeresen törlesztette. De a sikkasztás súlyos érvágást jelentett a Kíssvábhegyi Iskola és Internátus anyagi életében. Az iskolának addigra akadt annyi módos híve, pártfogója, hogy összeadták volna a további működéshez szükséges összeget, de 1933 nyarán újabb csapás zúdult az intézetre. A tanítási szűnetben ugyanis már évek óta működött

gyermeküknek, beadták őket a Kissvábhegyi nyári internátusba.⁶ A hatalmas kert pompás kerteséget nyújtott mindenféle játékra, szórakozásra, sportra... bárki kezde szerint lubickolhatott a medencében, napozhatott, hűsölhetett... a nevelők kirándulásokat szerveztek...

Ebben a vidám nyári internátusban varatlanul kitört a kanyaró járvány és azonnal be kellett zárni.

Ha ilyen járvány az előző évben üt fel a fejét, nem okoz komolyabb bajt. Az internátus átmenetileg bezár, majd a kényszerű szünet után újra megnyitja kapuit. De ebben a drámai időszakban, amikor édesanyám még csak lábadozott, a német állampolgároktól megvonták a munkaengedélyt, a sikkasztás megrendítette az iskola anyagi helyzetét, a kanyaró kitörése halálos döfést jelentett.

Az események szembeszökő módon bizonyították, hogy azok a magasabbrendű Erők, amelyek 1925-26-ban azt sugallták édesanyámnak, hogy honosítsa meg Magyarországon a Waldorf-pedagógiát, 1933 januárjától kezdve rendre mérték a csapásokat az iskolára... mintha tűzön-vízen át meg akarták volna akadályozni, hogy a német nyelvű intézmény bármilyen kapcsolatba lépjen a náci Németországgal. Márpedig a kapcsolat rövid időn belül kiépült volna. Ahogy a Weimari köztársaság nagykövete megjelent az iskola megnyitóján és erkölcsi támogatását ajánlotta fel, így jelent volna meg a "harmadik birodalom" diplomáciai testületének a feje is, hogy követelésekkel álljon elő. (Az iskolának kevés zsidó tanára volt, de annál több zsidó növendék.) Ha az iskola tanári kara eszmei vonatkozásban a legapróbb engedményeket is teszi a németül szocialista ideológiának, már elárulta volna Rudolf Steiner szellemi örökségét. Ezt a veszélyt hátrítottak el "odafentről".

Még mielőtt az iskolától elbúcsúznék, hadd mondjam el, hogy hét éves működés alatt három házasság létesült: Werner Lamartine feleségül vette Margarethe Pochet, Dr. Brestovszky Károly Edith Schiebet, Willy Schulz pedig Marianne Kollondorfert.

Az iskolának és az Internátusnak tehát be kellett zárnia kapuit, de az egyesület, amelynek keretében a kettő működött, nem oszlott fel, hanem a magyarországi antropozófiát mozgalom szellemi centrumává emelkedett. 1933-tól kezdve az akkori iskola helyén, a Kissvábhegyi út 21. számú házban és kertjében tartja édesanyám előadásainak a zömét. Innen árad ki Rudolf Steiner világszemlélete az ország különböző részeire. A Kissvábhegyre akkortájt még nem jut el a civilizáció zaja, a villamosok csörömpölése, a gépkocsik, repülőgépek bűgása. A csendes, gyönyörű park 1926 és 33 között játszó és kertészkedő gyermekeket boldogított, az 1930-as évek közepétől a szellemtudomány otthonává változik. Itt lobban fel - ósi hagyományok szerint - tűz június 24-én, Keresztelő Szent János ünnepén, az év leghosszabb nappalán, a megtisztulás jelképeként... Ebben a kertben ünneplik szeptember 29-ét, Mihály napját... December 21-tán, a leghosszabb éjszakák időszakában karácsonyi játék kerül előadásra a ház tágas ebédőjében. Az ünnepektől függetlenül

hetenként gyűlnek az antropozófia iránt érdeklődők, hogy tudásukat gyarapítsák és áhítatos órákat töltsenek együtt.

A hét éven át működő iskola meghozta a maga szellemi-erkölcsi gyümölcseit. Egyre többen érdeklődtek szellemtudomány iránt. Ehhez persze az is hozzájárult, hogy 1938-39-től kezdve tornyosultak a háborús felhők, gyűltek a katonai behívók, fokozódott a fajüldözés... és a megpróbáltatásokkal egyenes arányban szaporodtak az antropozófiára szomjazó lelkek.

Utólag így tudnám csoportosítani az események menetét: a Kissvábhegyen megelvezendő spirituális élet három szakaszban bontakozott ki. Az első hat év folyamán (1926-33) a Waldorf-pedagógia ereszt gyökeret magyar földre; a következő tíz évben (1933-43) közvetlenül az antropozófia eszmeáramlata sugárzik ki... A német megszállás (1944. március 19.) után pedig a háznak az a missziója, hogy emberi életet mentsen.

A háború utolsó szakaszához érkezünk. Ezekben a hónapokban intenzív gondolatok azokra a német tanárookra és nevelőkre, akik a Kissvábhegyen 1933-ig minden ügyekezettel a gyermekek testi, lelki, szellemi életét gondozták. Mi lett a sorsuk? Hová vetette őket a háború? A pusztító légtámadások vajon megkímélték-e Dr. Brestovszky-t, Schulzot, Hummelt, Waldbauert, Eisenmengert...? és folytathatnám a nevek felsorolását. Fogózkodjék meg az olvasó: mindannyiukat. A halottak száma több millióra rúg, a könnyek dagálya önti el a földet, ám az egykori Kissvábhegyi Iskola és Internátus valamennyi német tanára és nevelője túléli a háború poklát, akár katonai szolgálatot teljesített, akár valamelyik földdel egyenlővé bombázott város pincéjében bujt meg.

Csak Werner Lamartine esett el. Mégpedig felig meddig önként. Lelkiismeret-mardosásai kergették a halálba. 1982 tavaszán meglátogattam a Stuttgart közelében, Filderstadtban élő özvegyét, Gretelt, akitől megtudtam, hogy férjét francia tudása miatt 1940 táján Párizsba rendelték és a repülőkhöz osztották be. Az alakulat Göring parancsnoksága alá tartozott, aki mutatós egyenruhába bújtatta katonáit és viszonylag kellemes életkörülményeket biztosított nekik. Csakhogy 1941. június 22-én Németország megtámadta a Szovjetuniót. A fiatalok tömegét vezényelték a keleti frontra. Közéjük tartoztak Lamartine egykori kedves növendékei is. A mélységesen etikus tanárt egyre körözöbben gyötörte a lelkiismeret. Amíg ő bőségesen él Párizsban és díszes uniformisban feszeng, szívéhez nőtt tanítványai a keleti fronton nélkülöznek és tömegesen esnek el. Erkölcsi alkata azt parancsolta neki, kérje, hogy őt is a keleti frontra helyezték, mert osztózní akar egykori növendékeinek a sorsában. Alig, hogy kérelme teljesült, 1942 februárjában elesett.

Amíg tehát a háború pusztító viharában egyre jobban aggódtam egykori Waldorf-tanáraim életéről, hirtelen keresztülvillant emlékezetemen a ház rejtékhelye. Pedig legalább tíz éve nem jártam akkor már benn. Valamilyen építésztervezéssel célból a medence közelében a ház falán olyan vékony nyílás volt, hogy egy ember

a földre fekvő és hason csúszva éppen befért rajta. Ám, ha néhány métert kiszórt, fel tudott állni és két kisebb szoba nagyságú helyiségben találta magát. Még az iskola idejében itt szüztük el titokban első elgarettáinkat. Végigszárgult az agyamon, hogy itt több embert el lehet bújtatni, legalább ideig-óráig, ha sehol másutt nem találnak mienedéket. Így már 1944 nyarán egy Robbi nevű munkaszolgálatból megszökött fiatalember "költözött be" a rejtékhelyre. A nyilas puccs után egyre szaporodtak lakói, október második felétől november közepéig 11-re emelkedett a rejtékhelyen megbúvók száma. Közöttük volt Török Sándor író és felesége, Bächer Mihály zongoraművész apjával és nagybátyjával, Huppert Iván vegyész-tudós. És a Sors különös kegyelme folytán mindnyájan életben maradtak, éppen úgy mint az egykori iskola német tanárai és nevelői.

A tények alapján leszögezhetem, hogy aki az első magyarországi Waldorf-iskola sugárkörében tevékenykedett, 1944-ben pedig egykori otthonában rejtőzött: Isten oltalma alatt állt.

Jegyzetek:

5 Nyers fordításban:

Összejöttünk, hogy alapját fektessük le a háznak, mely földi célt szolgál majd isteni szándék szerint.

Hálával telten lépünk most rá a föld e darabjára. Bátor és megindultsággal szívünkben szívjuk be a levegő eleve, gyógyító erejét. A szellem igaz útjához híven nézzük a mindenségben a világ fényét. Az emberiség képét, amit most a földbe süllyesztünk, az ég bízta ránk.

hogy a gyermeklelkekben mint csira bújjon elő, virágozzék és gyümölcsöt teremjen.

Mi tanítók, akik a tanítványokat szeretetben neveljük, gyógyítjuk őket, hogyha betegek, megújuk őket, hogyha gyengék, hogy igaz szép és jó emberré váljon valamennyit magunkat akarjuk mindig megújítani. Ha otthonra lel bennünk a szó, jó úton járunk, akkor biztos alapokon nyugszik ez a ház. Így legyen!

6 Itt jegyzem meg, hogy az önfenntartó iskola és internátus tandíja nem volt alacsony. Viszont édesanyám az elsőtől az utolsó évig gondoskodott arról, hogy a valóban szegény szülők gyermekei mind az internátusban, mind az iskolában ingyenes ellátásban, azaz oktatásban részesüljenek. A nyári internátusban rendszeresen emelkedett az ingyenes növendékek száma.

Vámosi Nagy István kérésünkre összeállította édesanyja műveinek bibliográfiáját, melyből ezúttal a nem szépirodalmi művek jegyzékét közöljük:

Dr. Göllner Mária néven. Az ókor szellemi művelődésének geog-

Nagy Emiliné, Dr Göllner Mária

rálta alapjai. Doktori disszertáció, a Pázmány Péter Tudományegyetem kiadása, Budapest, 1918.

Nagy Emiliné, Göllner Márta néven
Népszokások, mondák és az ember.
A Kalevala titkairól.
A magyar ősvallás és a kereszténység.
Beszélgetések a Kalevala világnézetéről. mind Genius kiadás, Budapest. é.n.

Maria von Nagy néven
John the Baptist and St. John the Evangelist. Saját kiadás, Svájc. 1957.
Die Wandbilder der Scrovegni-Kapelle zu Padua: Giotto's Verhältnis zu seinen Quellen. Francke Verlag (Svájc). 1962.
Dialog der Hemisphären – Eine kulturbiografische Skizze 1212-1952. Schneithelm Verlag, Heidenheim a.d. Brenz (Svájc). 1963.
Register zum Essaywerk von Albert Steffen. Francke Verlag. 1969.
Die Legenda aurea und ihr Verfasser Jacobus de Voragine. Francke Verlag. 1971.
Rudolf Steiner – über seine letzte Ansprache, über Ungarn und über die Schweiz. Genius Verlag, Brugg (Svájc). 1974.
Über den Tod von Albert Steffen, Béla Bartók und H.D. (Hilde Doolittle). Francke Verlag. 1974.
Rudolf Steiner über den Selbstmord.

Saját kiadás (Svájc). 1955. második bővített kiadás: Goetheanum, Dornach (Svájc). 1991.

Vámosi Nagy István: Száműzött és bebörtönzött géniuszok (Dantétól Bartóktól) című könyve most jelent meg a szegedi Universum Kiadónál. A könyv előszavából idézünk: „Murkában ... azoknak a számkivetett teremtő géniuszoknak a sorsát és lelk-szellemi arcképét igyekszem megrajzolni, akik... valamilyen politikai kényszer következtében szakadtak idegenbe. ...csaknem valamennyi száműzött alkotó művésznak abban mutatkozott meg szellemi és erkölcsi nagysága, ...hogy a sorscsapást javára tudta fordítani: a fájdalomtól megtermékenyült és olyan időtlen műalkotásokat teremtett, amelyek a szenvedésből sarjadtak.” A könyv főbbek között Dante, Cervantes, Campanella, Voltaire, Hugo, Wagner, Dosztojevskij, Wilde, Janus Pannonius, Mikos Kelemen, Madách Imre, Bartók Béla példáját mutatja be.

Makovecz Imre:

A WITTEN-ANNENI TERVRŐL ÉS A WALDORF-ISKOLÁKRÓL

A Witten-anneni dombon a Waldorf-iskolai tanárképző intézet eredetileg egy a református egyház által használt épületben kezdett dolgozni. Az idők során fokozatosan kibővítették ezt az együttest. Nemcsak új épületekkel, hanem kis gazdaságot is létrehozta, hogy a tanárok, akik ott továbbképzésben részesülnek, a gyakorlatban is megismerjék a biodynamikus mezőgazdaságot. De foglalkoznak a legkülönbözőbb tudományokkal és művészetekkel is. Az új épületek, amiket emeltek, tipikus „antropozófus” technikával épültek, vagyis olyanal, amit általában – helytelenül – annak tartanak. Az egyik, művészetet oktató tanár agyából megmodellezte a bővítményeket és ezeket aztán a kivitelezést is végző építész-mérnök segítségével építészeti tervek-ké dolgozták át úgy, hogy közben folyamatos volt a konzultáció a diákok, a tanárok, a kivitelező és a pénzt folyósító központi szervezetek képviselőivel. Azt gondolták, hogy az lesz a jó ház, amit közösen alakítanak, minden részletében megbeszélnek. De ebből csak teljesen amatőr jellegű épületek születtek olyan formai bélyegekkel ellátva, amelyek Steiner műveinek utánzásával keletkeztek.

Az iskola egészének szellemére mégis az a jellemző, hogy nem így akarták tovább folytatni a bővítést, hanem amikor égetően szükségük lett újabb tanteremre, nagyobb étteremre és főleg egy nagy előadóteremre, akkor egy kelet-európai építészhez fordultak, hozzám. A közösségük persze még a régi szokásoknak megfelelően viselkedett, azt kívánták, hogy egy 40 fős kollégiummal folytassak állandó konzultációt. Én így nem tudok dolgozni, viszont szükségem volt egy precíz programra, hogy az ne változzon folyton menet közben. A most már öt vagy hat éve folyó együttműködés során először az derült ki, hogy nem képesek pontosan felmérni a szükségleteiket és a lehetőségeiket sem és nem képesek egységes álláspontra jutni, ha világosan szembesülnek kényes kérdésekkel. Az anyagi feltételek maig nincsenek biztosítva. A végleges program kialakulásával és az újabb és újabb alternatívák megrajzolásával párhuzamosan nagy változások mentek végbe magában a tanári karban is.

Ennek a folyamatnak természetesen nagyon súlyos konfliktusai voltak, időnként egészen az ellehetetlenülésig. Súlyos személyes konfliktusok is voltak, amiket csak növelt az én álláspontom, mert, ugye, tudni kell azt, hogy az antropozófia nem ismer nemzeti határokat, tehát valójában egy internacionálisan gondolkodó társaságról van szó. És amikor én előálltam azzal, hogy a witteni háznak németnek kell lennie, akkor sokakkal nagyon komoly ellentétbe kerültem, mert ők azt mondták, hogy nem németnek kell lennie, sőt még odáig is elmentek, hogy nincs is német népszellem, mert csak